

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2011 LAPKRIČIO 5 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. (40) 137

GAILESTINGA VIEŠPATYSTĖ

Viena iš jau prabėgusių spalio dienų buvo skirta Pasaulinei gyvūnijos dienai. Dar įvardijamai šventojo Pranciškaus Asyžiečio diena. Ir jau ne pirmus metus tą dieną vyksta įvairios akcijos, atkreipiančios dėmesį į mūsų mažesniųjų brolių (taip gyvūnus vadino Pranciškus Asyžietis) būti, bendrabūvi, sugyvenimą su žmogumi, šalia žmogaus, šalia civilizacijos. Viena gražiausių man akimirktų – kai šventinami susirinkę žmonės su savo globotiniiais, šunimis, katėmis, jūrų kiaulytėmis, triušiais, papūgėlėmis ir kitais, neretai ir egzotiškais gyvūnais. Taip tarsi pasakant, kad darnus ir dosnus žmogaus gyvenimas neįmanomas be sugyvenimo su kitais Žemės gyventojais. Šiuo atveju ir Senojo Testamento priesakas žmogui – viešpatauk žemės gyvūnijai – atsiveria kaip gailestingumo ir meilės, o ne tironijos ir vergvaldystės valda.

Meile ir gailestingumu grindžiamas žmogaus viešpatavimas nepaprastai trapus – neretai jam gresia iškreiptas ir liguistas suvokimas. Kartais gyvūnas virsta šiuolaikiniu totemu. Kartais – žmogaus šeimnininku. Netgi – tironu. Įmanomas ir atvirkštinis variantas, kai žmogus savo viešpatavimą supranta kaip tiesioginį rūšies dominavimą, ir gyvūnas jam yra ne draugas, ne bičiulis, netgi ne tarnas, o vergas ar priešas. Ir tokių vergystės formų, atsiskleidžiančių žiauriu elgesiu su gyvūnais ir apskritai – gyvąja gamta, pasitaiko daug.

Ir sunku pasakyti, kuo pavirstų žmogus, koks taptų jo gyvenimas, jeigu šito žiaurios vergystės ir priešiško sindromo neatsvertų meilė, rūpestis, globa. Žinoma, neretai iš to ir atvirai pasityčiojama, ir slapčia pasišaipoma, nes mylėti silpnesni už save ar kitoki nei tu šiandienos visuomenėje, propaguojančioje stipriųjų ir lyderių kultą, nėra populiari. Meilės ir rūpesčio gyvąja gamta negali suprasti tas, kuris šio pasaulio nekūrė: taigi žiaurumas nėra gyvuliškas bruožas, jis neperimtas iš žvėrių, tai greičiau ateina iš tamsios negyvybės gelmės, iš chaoso pasaulio. Žiaurumas šiais laikais tampa išimtinai žmogišku bruožu; tai, kad jis neretai priskiriamas gyvūnijos sferai (visi žinome posakius „žvėriškas nusikaltimas“, „taip elgiasi tik gyvuliai“ ir kt.) liudija, kad žmogaus viešpatystė šioje žemėje iškreipta, kad išsiskyrusios iškreiptos klišės.

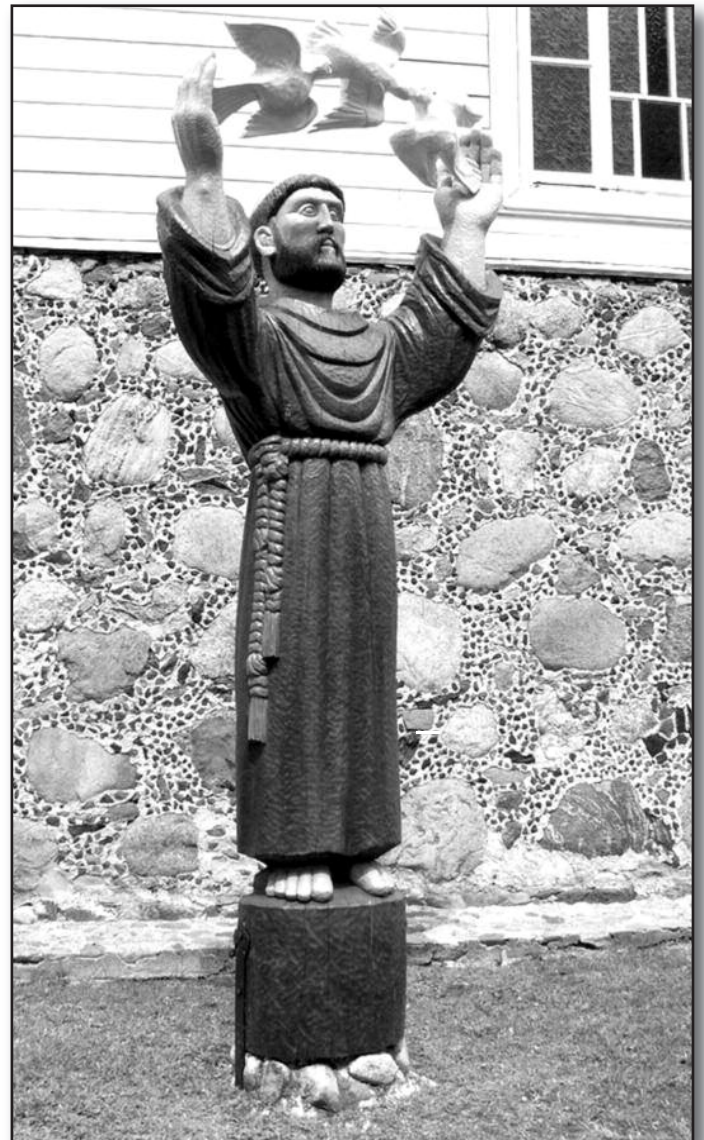
F. Nietzsche vieną sykį Turine pamatė vežiką, botkočiu be gailės talžantį savo arkli. Neišvėręs to vaizdo, Nietzsche pripuolė prie arklio, apsikabino jį ir apalpo. Kaip po šio fakto žiūrėti į „antžmogio teorijos“ kūrėją ir į pačią teoriją? Gal ji – savotiškas tikrosios žmogaus viešpatystės ilgesys, nieko bendra neturintis su selektyvia nacionalsocializmo ideologija? Ką atsakyti Axelui Munthe'ui, kuris puikioje savo „Knygoje apie San Mikele“ rašė apie globojamą beždžionę, Čarlis ar Bilis vardu, nebepamenu...taigi toji beždžionė buvo alkoholikė, vagiškė, kibdavo prie moterų, padegė kanauninko karstą bažnyčioje, išterlioję tapytojo paveikslą dirbtuvėse, o mirdama nuo džiovos, dejavo ir dūsavo visai kaip žmogus?..

Mokslininkai, teigdami, kad nuo šimpanzės genetikos mus skiria tik trys procentai, matyt, turi omeny, kad tai visai nedaug ir šis procentas toks nereikšmingas, kad galime drąsiai laikyti save primatais. Bet gal nedidelė klaidelė slypi akcentuojamame žodelyje tik: gal vertėtų sakyti net?.. Argi trys procentai nėra pakankamai daug?..

Pakankamai daug suvokti, kad devyniasdešimt septyni procentai (instinktai, pojūčiai, fizinė kūno atmintis ir kt.) paklūsta tiems trimis procentams. Kad viešpatavimas kaip harmonijos, o ne valdžios forma visgi egzistuoja. Štai jos pavyzdys. Kolegė žurnalistė pasakojo apie kunigą, gyvūnų globėją, kurio pamaldų metu zakristijoje laukia šunys, daugelis – ištraukti iš bado ir benamystės, o namuose, kunigui plūšant prie stalo, iš po sutanos nardo ir landžioja žaismingai nusiteikę juodi (kaip sutana) kačiukai, ir tai kunigo visai netrikdo, maža to, jis jų, ko gero, netgi neužmina... Išauginęs jis ir tėvų netekusius kregždžiukus, ir dar kažki ką... Ir visai ne sutapimas, kad šio kunigo vardas – Pranciškus.

Kaip to šventojo – ir žmogaus – kurio meilės pilnų akių žvilgsnis, pasak A. Munthe's, nutildo rūščiai griaudinčius Senojo Testamento pranašus. O griaudėja jie dėl to, kad pasakotojas, sapnuodamas, kad yra miręs, ateina prie rojaus vartų su šuniu, ir Mozei su Habakuku atrodo, kad „purvinam gyvuliui“ rojuje ne vieta. Bet kas gi tai žino?.. Teisieji? Ar mylintieji?..

Renata Šerelytė

Saldutiškio šventojo Pranciškaus Asyžiečio bažnyčia.

Būk pagarbintas, mano Viešpatie, su visais savo kūriniais,
O ypač seserimi Saule,
Per kurią Tu teiki mums dienos šviesą!
Ji yra nuostabi, taurumu spindinti,
Ji – Tavo simbolis, Aukščiausiasis!

Būk pagarbintas, mano Viešpatie,
Už mūsų seserį Motiną Žemę,
Kuri mus maitina ir valdo,
Augina vaisius, spalvingus žiedus ir lapus!

Būk pagarbintas, mano Viešpatie, už tuos,
Kurie atleidžia iš meilės Tau
Ir kenčia nelaimės bei nepriteklius.
Palaiminti, kurie išters juos ramybėje,
Nes bus Tavo, Aukščiausiasis, apvainikuoti!

Šv. Pranciškus Asyžietis,
ištrauka iš „Saulės giesmės“

Kitame numeryje:

- B. Kleizaitė – Vasaris. Angelų knyga
- R. Kriuko meninio stiklo darbų paroda
- S. Abromavičius. Elenos Dainienės istorija

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. Gailestinga viešpatystė
- 2-as psl. 58-jam Santaros-Šviesos suvažiavimui praėjus
- 4-as psl. A. E. Puišytė. „Viską tyliai laiko amžina šviesa“...
- 5-as psl. Egidija Kaulakytė. Buvo du iš trylikos
- 6-as psl. A. Vaškevičius. Dovana Marijampolei
- 7-as psl. Astrida Petraitytė. Pati sau žmogus
- 8-as psl. A. Žemaitaitis. Ar girdė Vytautas žirgą Juodojoje jūroje?

58-jam Santaros-Šviesos suvažiavimui praėjus

DAIVA LITVINSKAITĖ
AURELIJA TAMOŠIŪNAITĖ

Gal kiek ilgiau šį rudenį užtruks šio straipsnio autorėms surikiuoti mintis baltame lape ir supažindinti skaitytojus su 58-ojo Santaros-Šviesos suvažiavimo prelegentais ir jų pranešimais, bet kas nežino, koks turtingas darbas tas rudo!

Šiomet suvažiavimas vyko rugsėjo 9–10 dienomis Pasaulio lietuvių centre, Lietuvių dailės muziejuje, Lemont. Į Santaros-Šviesos konferenciją atvyko ir pranešimus skaitė dvylika prelegentų, buvo rodytas filmas apie knygnešius, pristatyta nauja Eglės Juodvalkės poezijos knyga, prisiminti suvažiavimo bendraminčiai ir bendražygiai. Apie šiais metais anapilin iškeliavusį ilgametį „Akiračių“ redaktorių ir darbuotoją, vieną iš suvažiavimo ikūrėjų Zenoną Rekašį atsiminimais dalijosi „Draugo“ vyriausioji redaktorė dr. Dalia Cidzikaitė ir Rekašiaus kolega, draugas, bendramintis Horstas Žibas.

Rytinę penktadienio programą pradėjo Vytauto Didžiojo universiteto Literatūros katedros docentė dr. Dalia Kuizininė pranešimu „Kuo intriguoja šiuolaikinė lietuvių literatūra?“ Pranešimo objektu prelegentė pasirinko populiariąją lietuvių literatūrą, sukurtą per paskutiniuosius trisdešimt metų. Pasak docentės, populiarioji lietuvių literatūra yra atsidūrusi literatūrinėje nuošalėje, literatūrologų mažiau tiriama, atskirta nuo aukštosios literatūros, nors sulaukia daug skaitytojų dėmesio. Lietuvoje, Kuizininės teigimu, populiariosios literatūros iškilimo ir išpopuliarėjimo riba yra 1995 metai, nes sovietmečiu šios literatūros tradicija buvo nustelbta. Jos sustiprėjimui įtakos turėjo gausiai verčiama Vakarų literatūra.

Populiarioji literatūra Lietuvoje tapatinama su romano žanru. Apie 2000 metus tokiems romanams imta taikyti „euroromano“ sąvoka, tai kūriniai, kurie gali būti įdomūs ne tik lietuviams skaitytojams. Dabar literatūrologai dažniau vartoja žurnalistinio romano terminą. Juose dažnai sprendžiamos socialinės problemos, tapatybės klausimas, ieškoma santykio su savimi, ypač tuose romanuose, kurių autoriai gyvena užsienyje. Todėl, pasak Kuizininės, populiarioji literatūra neturėtų likti nuošalėje, ji gali būti įdomus tyrimų šaltinis ne tik literatūra besidomintiems, bet ir sociologams.

Aurelija Tamošiūnaitė, PLB Lituanistikos katedros University of Illinois at Chicago doktorantė, antrajame penktadienio ryto pranešime pasiūlė pažvelgti į lietuvių kalbos istoriją kitaip – ne kalbos norminimo (normintojo), bet paprasto kalbos vartotojo (valstiečio, ūkininko) požiūriu. Pranešime prelegentė aptarė 1900–1939 metais rašytų laišku rašybos ypatybes. Tamošiūnaitės teigimu, XX a. pradžios laiškuose tradicinės rašybos (t. y. rašybos varianto, vartoto prieš susikuriant bendrinės kalbos rašybai) ir bendrinės kalbos rašmenų santykis daug įvairesnis, variantiškesnis nei to meto spaudoje; paprastų žmonių laiškuose daug ilgiau (beveik iki ketvirtosios dešimties) vartoti tradicinės rašybos rašmenys (pvz., <cz>, <l> ar <w>). Kalbėjusios teigimu, bendrinės kalbos rašybos sklaidai ypač svarbus kartos veiksnys. Laiškų analizė parodė, jog

aiškia skiriamąją kartų ribą reikėtų laikyti 1895 metus. Gimusieji prieš 1895-uosius buvo veikiami tradicinės rašybos, o gimusiųjų po 1895 metų rašto įgūdžiai formavosi tik bendrine kalba.

Jolanta Saldukaitytė, Vilniaus universiteto Filosofijos katedros doktorantė, pranešimą „Lietuvos mažumų klausimai“ kiek susiaurino, pasirinkusi kalbėti apie filosofus kaip tam tikrą Lietuvos mažumą. Pasak Saldukaitytės, nors filosofinė tradicija Lietuvoje susijusi su teologija ir skaičiuoja jau 500 metų, tačiau ją galima apibūdinti kaip pasaulyje vykstančių filosofinių krypčių pristatymą ir aptarimą, o ne naujų minčių generavimą. Tai, pasak pranešėjos, yra susiję su sovietmečiu nutrūkusia filosofine tradicija Lietuvoje ir profesionalių dėstytojų parengimu. Sovietinės okupacijos metais Lietuvos universitetuose filosofijos fakultetų nebuvo, todėl filosofai vykdavo studijuoti į Maskvą. Padėtis kiek pakito, 1988 metais Vilniuje atkūrus Filosofijos fakultetą. Po nepriklausomybės atgavimo filosofijos laipsniai imti teikti visuose didžiuosiuose Lietuvos universitetuose. Tai, Saldukaitytės nuomone, yra ir džiugus faktas, bet kartu jis kelia ir rūpesčių. Visų pirma dėl to, kad parengiama per daug filosofijos laipsnį turinčių studentų, kuriems Lietuva negali pasiūlyti tiek darbo vietų. Kita problema yra ta, kad nedidelis profesionalių dėstytojų skaičius negali parengti juos pranokstančių studentų. Todėl šiuolaikinę filosofijos tradiciją Saldukaitytė įvardijo kaip stagnacinę, retai polemą. Antroje savo pranešimo dalyje Saldukaitytė kalbėjo apie Emanuelio Levino vietą Lietuvos filosofijoje ir Levino santykį su Lietuva.

Penktadienio popietę dar vienu filosofiniu pranešimu pradėjo Vilniaus pedagoginio universiteto Filosofijos katedros dėstytoja dr. Laura Junutytė. Susirinkusiems klausytojams ji pristatė filosofo profesoriaus Algio Mickūno knygą „Summa erotica“ (2010) ir jos naują lietuvių filosofų darbų kontekste. Pasak Junutytės, knyga Lietuvoje buvo sutikta labai palankiai. Vilniaus knygų mugėje vykusiame knygos pristatyme salę sausakimšai užpildė klausytojai įrodė, kad filosofas ir jo skleidžiamos idėjos yra mėgstamos ir laukiamos Lietuvoje. Knyga, Junutytės nuomone, išsiskiria tuo, kad yra parašyta poetiniu stiliumi ir gilinasi į meilės filosofiją. Šios knygos tikslas – atskleisti žmogaus prigimtį kaip aistringą, glaudžiai susijusią su pasaulio aistra. Meilės filosofija, pasak prelegentės, knygoje prasideda nuo santykio su pasauliu, o ne jo atsižadėjimu. Ši žmogaus ir pasaulio aistra skatina žmogų gyventi ir kurti. Parodyti, kad pasaulis yra energingas, kuriantis, aistringas – vienas iš autorius užmojų, nes, taip supratę savo aplinką, žmonės suvoks ją ir save kaip nuolat kuriančią jėgą. Meilė, erosas Mickūno knygoje suvokiamas kaip kosminis principas, o ne fiziologinis darinys. Tai išraiška, o ne kon-

Dr. Laura Junutytė

Dr. Daiva Dapkutė

Jūra Avižienytė

kreiti materija, biologinis darinys, todėl būtina atskirti erosą nuo seksualumo. Prelegentė pasidžiaugė, kad šioje knygoje ypatinga reikšmė suteikiama moteriai, iš kurios vyras mokosi išminties, eroso, bet kartu moteris – ir bauginanti jėga, neleidžianti valdyti, objektyviai mąstyti.

Literatūrinį pranešimą „Klajonės po Ričardo Gavelio romanus“ skaitė vizituojanti University of Seattle Skandinavijos katedros mokslininkė dr. Violeta Kelertienė. Pranešimą prelegentė pradėjo pasidalydama žiniomis, jog ji rengianti knygą apie Gavelio kūrybą, kurioje daugiausia dėmesio bus skiriama rašytojo romanams. Su romanais ir pagrindinėmis jų temomis buvo susijęs ir profesorės pranešimas, kuriame ji pristatė keletą būsimų skyrių iš rengiamos knygos. Kelertienės nuomone, Gavelio romanai iki šiol ją stebina kaip genialūs, nepaprastai įžvalgūs postkolonijiniai kūriniai, kuriems iki šiol nėra lygių. Rašytojo tekstus galima vadinti nacionalinėmis alegorijomis, nors Gavelis ir neverta ežopinės kalbos. Juose, pasak Kelertienės, nepaprastai taikliai išvelgtos postkolonializmo paliktos grėsmės, vedančios visuomenę susinaikinimo link, žmonių būsenos, baimės ir nepasitikėjimas. Taip pat gvildenamos opios visuomenės problemos, pavyzdžiui, korupcija, narcisizmas, chamizmas, kamavusios ir tebekamuojančios šiuolaikinę lietuvių visuomenę.

Dr. Daiva Litvinskaitė kalbėjo apie šiuolaikinių lietuvių moterų rašytojų prozos ypatybes ir teigė, kad labai dažnai moterų kūryba yra tapatinama su populiariąja literatūra, kuri nėra palankiai vertinama. Ji neretai apibūdinama kaip trivialioji, prieštaringa, skandalinga literatūra, nors dažnai joje keliamos moters tapatybės, jos socialinės, kasdienės buitinės problemos. Todėl, Litvinskaitės nuomone, moterų parašyti tekstai turėtų būti skaitomi ir vertinami remiantis feministinėmis studijomis, kurios literatūroje atskleidžia tam tikrus epochų ideologijos modelius ir jų reguliuojamą moterų veiklą. Nors, literatūrai taikant šį metodą, užribyje lieka meninė kūrinio reikšmė, tačiau feministinis metodas įgalina atskleisti moterų rūpesčius, lūkesčius ir nerimą, išreikštą literatūroje, kalbėti apie tai, apie ką viešai nekalbama, bet yra svarbi moterų gyvenimo dalis. Kaip vieną iš tokių moterų prozos pavyzdžių, kuriam taikant feministinį metodą atsiskleidžia moterims aktualūs klausimai ir problemos, prelegentė analizavo Ugnės Barauskaitės romaną *Dešimt* (2006). Jame rašytoja atskleidžia motinystę, aprašo motinos kūną ir motinos kasdienybę visai kitaip, negu mes esame įpratinti įsivaizduoti. Ši knyga, Litvinskaitės įsitikinimu, griauna su motinyste susijusius kultūrinius mitus ir atskleidžia kasdienę motinos patirtį, kuri dažnai lieka privati, neišsipasakota, neišgirsta, nekultūrinta jos gyvenimo dalis.

Vakarinė penktadienio programa buvo skirta Santaros-Šviesos suvažiavimo dalyviams prisiminti – Antanui Škėmai, Juditai Audėnaitei ir Jurgiui Jaks-Tyriui, kurie prieš penkiasdešimt metų tragis-

Iš k.: Rimas Rudys, Rimas Vėžys, Algis Mickūnas

Atkelta iš 2 psl.

kai žuvo, grįždami namo iš Santaros-Šviesos suvažiavimo Tabor Farm, MI. Apie tuomet tik aštuoniolikos metų sulaukusią Audėnaite prisiminimais ir nuotraukomis dalijosi jos sesuo Daiva Banaitienė. Algimantas Gureckas, nors ir negalėjęs atvykti, atsiuntė savo prisiminimus apie Jaks-Tyrį, vieną iš Santaros-Šviesos federacijos steigėjų. Rašytojo Škėmos autobiografija, keletą ištraukų iš jo romano „Balta drobulė“ skaitė dr. Dalia Cidzikaitė, fleita grojo Aurelija Tamošiūnaitė.

...

Šeštadienio Santaros-Šviesos suvažiavimo rytinę programą pradėjo Boston University dėstytoja, vertėja Jūra Avižienytė pranešimu „Nostalgijos beiškant“. Jos teigimu, tarp rusų ir vokiečių pastebimas polinkis studijuoti ir tyrinėti sovietmetį: labai populiarī 8–9 dešimtmečio muzika, tam tikri maisto produktai, prekės. Kitais žodžiais tariant, juntama tam tikra nostalgija praeičiai. Tačiau, nesiimdama klaidžioti po platų kultūrinį lauką, tik pateikusi keletą pavyzdžių, prelegentė susitelkė ties literatūra ir klausė, ar juntama nostalgija sovietmečiui lietuvių literatūroje? Prieš atsakydama į šį klausimą, Avižienytė apibrėžė nostalgijos sąvoką, kuri, pasak pranešėjos, yra ne atmintis, bet ilgėjimasis kažko kito. Tai istorinė emocija, kuri ne reprodukuoja praeitį, bet atkuria dabartį. Peržvelgusi šiuolaikinių lietuvių rašytojų esė, prelegentė teigė sovietmečio nostalgijos neišvengusi. Jos nuomone, lietuviai rašytojai yra dar iki galo neišgyvenę pirmojo išėjimo iš kaimo, todėl jų nostalgija susijusi būtent su kaimo praeitimi. Kita vertus, lietuvių rašytojų kūryboje pastebima antinostalgija sovietmečiui, pasižyminti ironija ir ciniškumu, būdingu Sigitu Parulskio ir Regimanto Tamošaičio kūrybai. Šių rašytojų tekstuose sovietiniai laikai dažnai prisimenami, bet iš jų šaipomasi, ironizuojama.

Antrasis šeštadienio ryto pranešimas buvo skirtas lenkų ir lietuvių santykiams aptarti. Millersville University profesorius Saulius Sužiedėlis šią temą apžvelgė iš istorinės perspektyvos, pabrėždamas keletą kertinių lūžių. Visų pirma, kalbėdamas apie lietuviškosios tapatybės kūrimą, jis teigė, jog lietuviškoji savimonė iš esmės gali būti apibūdinta kaip antilenkiška. Toks supratimas, profesoriaus teigimu, ateina dar iš viduramžių naratyvo (Jogailos, kaip išdaviko, įvaizdis), tačiau ypač sustiprėja XIX a., kai ima formuotis kalbiniu pagrindu paremta tautinė tapatybė, t. y. etninio lietuvio samprata.

Moderniaisiais laikais, Sužiedėlio manymu, pats didysis lietuvių lenkų santykių lūžis įvyko po 1863 metų sukilimo, kai paskutinį kartą lietuviai ir lenkai kovojo už savo buvusios bendros valstybės Žečpospolitos atkūrimą. Kitas svarbus lūžis lietuvių-lenkų santykiuose buvo Pirmasis pasaulinis karas ir Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas. Pasirinktas etnografinės Lietuvos modelis dar labiau atskyrė lietuvius nuo lenkų, tačiau labiausiai lietuvių ir lenkų santykius užaštrino Vilniaus klausimas.

Trečiąjį lūžį lietuvių ir lenkų santykiuose Sužiedėlis siejo su Antruoju pasauliniu karu – Vilniaus atgavimu, krašto lituanizavimu ir, žinoma, vietinių gyventojų priešinimusi. Vokiečių okupacija atnešė dar didesnę tragediją lietuvių ir lenkų santykiams. Su šiuo laikotarpiu reikėtų sieti iš lenkų pusės ateinantį lietuvių, kaip žydšaudžių ir lenkų engėjų, naratyvą, kuris liko gajus nemažai dešimtmečių. Šiandien, Sužiedėlio nuomone, lenkų ir lietuvių konfliktą aštrina trys pagrindinės problemos: lietuvių kalbos įvedimas į lenkiškas mokyklas istorijai ir geografijai dėstyti, to paties (t. y. lietuviškose ir lenkiškose mokyklose) valstybinio lietuvių kalbos egzamino laikymas ir pavardžių bei gatvių pavadinimų rašymas lenkų kalba.

Rytinę šeštadienio programą užbaigė kultūrologė dr. Violeta Davoliūtė, Kultūros ir konfliktų tyrimų centro darbuotoja, skaičiusi pranešimą „Vilnius po karo: tarp miesto ir kaimo“. Prelegentė aptarė Vilnių po karo, kai iš jo pasitraukė (ar buvo sunaikinti) senieji miestiečiai ir atsirado vadinamoji kultūrinė ir socialinė erdvė. Remdamasi anglų kultūrologo Raymondo Williamso išvalgomis, taip pat Karlo Schloegelio urbicido samprata, prelegentė į Vilnių pažvelgė iš miesto ir kaimo priešpriešos (miestų kaimėjimo, kitos kultūros atnešimo) per-

spektyvos. Pranešime prelegentė, remdamasi 1930-ųjų kartos Lietuvos rašytojų atsiminimais, kūrinių, pokalbių su jais medžiaga, Lietuvos rašytojų sąjungos stenogramomis, stengėsi atskleisti, kokius pėdsakus persikėlimas iš kaimo į miestą paliko rašytojų sąmonėje.

Davoliūtės teigimu, daugelis 1930-ųjų kartos rašytojų į Vilnių atkeliavo jį pažinodami tik iš mitologizuotų pasakojimų, tarpukario Lietuvos naratyvo apie Vilnių. Tačiau pokario Vilnius daugeliui buvo nepažįstama, svetima erdvė, t. y. realybė neatitikusi mito. Į miestą kaimiškosios kultūros žmonės ėmė keltis pokariu, ypač sustiprėjus kaimo indoktrinacijai, kolektyvizacijai. Nemažai būsimų rašytojų miestą matė kaip išsigelbėjimą, ypač po trauminės partizaninės patirties. Kai kurie rašytojai (Algimantas Baltakis, Justinas Marcinkevičius) deklaratyviai bandė tapti miesto poetais. Sovietinė valdžia taip pat stengėsi skatinti kurti naujus, ideologinius naratyvus (naują mitologiją) apie Vilnių. Tačiau, pasak Davoliūtės, maždaug nuo 1965 metų lietuvių (ir visoje sovietinėje) literatūroje įvyko aiškus lūžis: atsigręžta į kaimą, siekiama tapti kaimo nostalgijos propaguotojais. Šis naratyvas ypač sustiprėjo Sąjūdžio metais, kai išvykimas iš kaimo į miestą neretai buvo prilyginamas deportacijai ar tremčiai. Tik su Jurgiu Kunčinu, Ričardu Gaveliu, Davoliūtės teigimu, lietuvių literatūroje galima kalbėti apie miesto diskurso platinimą, jo atsiradimą.

Popietinę šeštadienio programą pradėjo Išeivijos instituto darbuotoja, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros dėstytoja dr. Daiva Dapkutė pranešimu „Žvilgsnis į lietuvių migracijos procesus“. Emigracija, pasak prelegentės, – viena aktualiausių problemų Lietuvoje, apie kurią daug kalbama, bet, pasak Dapkutės, Lietuvoje nėra tikslų emigracijos duomenų, žiniasklaida spekuliuoja informacija. Daug vilčių buvo dėta į 2011 metų visuotinį surašymą, bet jis taip pat neatspindi realybės dėl didelio visuomenės nepasitikėjimo surašymais. Tačiau atliekamos apklausos aiškiai rodo, jog norinčiųjų išvykti skaičius auga. Išvykimo priežasčių yra daug, bet ryškiausias yra šios: ekonominė padėtis, posovietinio žmogaus be šaknų problema, noras pažinti pasaulį ir psichologinės emigracijos priežastys, tapatybės nesupratimas.

Dapkutė į dabartinę emigracijos bangą pabandė pažiūrėti iš istorinės perspektyvos ir palyginti ją su kitomis emigracijos bangomis. Jos teigimu, jau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuviams imtas taikyti emigracinės tautos pavadinimas. Iki Pirmojo pasaulinio karo vien tik į Ameriką išvyko apie 300–600 tūkstančių lietuvių iš apytiksliai 2,5 milijono gyventojų, gyvenančių lietuviškose gubernijose. 1918–1940 metais Lietuvą paliko apie 100 tūkstančių lietuvių. Skaičius būtų didesnis, bet emigraciją pažabojo sovietinė okupacija. Tad prelegentė kėlė klausimą, galbūt dabartinė lietuvių emigracija nėra pati didžiausia ir galbūt tai yra natūralus procesas?

Po dr. Dapkutės pranešimo visus susirinkusiuosius pasveikino LR generalinė konsulė Čikagoje Skaistė Aniulienė ir tuo metu Čikagoje besilankęs Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius.

Popietinę šeštadienio programą tęsė University of Regina (Kanadoje) Kultūrinės antropologijos katedros docentas dr. Gediminas Lankauskas, skaitęs pranešimą „Sovietmetis, pojūčiai, atmintis: Grūto parko paradoksalai“. Prelegento teigimu, nors marksistinės-lenininės praeities ženklai (skulptūros, bareljefai, biustai) išnyko iš socialinių Lietuvos erdvių, socialistinė atmintis vis dar gyva žmonių sąmonėje. Kaip vieną iš tokios socialistinės atminties apraiškų Lankauskas analizavo Grūto parko, atidarytas 2001 m. balandžio 1 dieną, Lankausko teigimu, sulaukė nemažai prieštarų diskusijų. Vieni šį muziejų po atviru dangumi palaikė pokštu, kiti – smerkė, dar kiti – išvėlgė šventvaigiškumą. Tai rodo, pasak Lankausko, kad socialistinė atmintis retai atsiskleidžia kaip monologas, dažniausiai jį – daugiabalsė. Grūtas, prelegento manymu, įdomus kaip

Dr. Gediminas Lankauskas ir dr. Dalia Cidzikaitė

nekalbinės atminties vieta, t. y. vieta, kurioje atmintis gaivinama sensoriniais raiškos būdais – rega (bareljefai, skulptūros, biustai) ir skoniu (tarybiniai patiekalai). Grūto parkas, kaip simbolinis socialistinis kalėjimas, ne tik atgaivina socialistinę praeitį, bet iš dalies ir simbolizuoja priešpriešą moderniajai, viešajai erdvei ir ją užpildžiusiai vartotojiškai reklamai. Antra vertus, jis yra ir kapitalistinis produktas, sugretinantis ir parduodantis socialistinę praeitį: Grūtui rūpi ne tik prisiminimai, bet ir pelnas.

Šeštadienio pranešimų programą baigė vertėja, šių metų Šv. Jeronimo premijos Lietuvoje laureatė Elizabeth Novickas pranešimu „Curious Position of Antanas Tulys in a Canon of Lithuanian Literature“. Pranešime Novickas pristatė nedaug kam žinomą Amerikos lietuvių rašytoją Antaną Tulį bei bandė atsakyti į klausimą, kodėl vieni kūriniai tampa literatūrinio kanono dalimi, kiti – ne. Atsivėlgiant į pagrindinius literatūros kūrinio reikalavimus (skaitymo malonumą, deklaruojamas vertybes, kūrinio „draugiškumą“ skaitytojui) Antano Tulio kūryba, rodos, patenkintų juos visus. Tačiau kalbant apie literatūros kanoną svarbūs ne tiek šie reikalavimai, kiek kūrinio poveikis kultūrai, platesniam literatūriniam kontekstui. Novickas teigimu, Tulio kūryba labiau atspindi bendražmogiškąją patirtį, ne lietuviškąsias vertybes ir idealus, o tai neleidžia jo skirti prie lietuviškojo literatūros kanono. Šį argumentą dar labiau sustiprina ir tai, jog kritikai Tulį dažniausiai lygina ne su lietuvių, bet su užsienio, ypač XX amžiaus trečiuoju, ketvirtuoju dešimtmečiu JAV rašiusiais autoriais Johnu Steinbecku, Uptonu Sinclairiu.

Kūrybinę suvažiavimo dalį šeštadienio vakarą pradėjo Eglė Juodvalkė, trumpai pristaciūsi naująsias savo poezijos knyga „Sakalai naktį nemiega“. Suvažiavimo programą užbaigė airių režisieriaus Jeremiah Cullinane filmas „Knygnešiai“ („Book Smugglers“, 2010 m.), kuriame iš airio ir lietuvio pozicijos bandyta pažvelgti į spaudos (kalbos) draudimą, kalbos reikšmę tautinės tapatybės formavimuisi. Po diskusijų su dalyviais atsisveikinta iki kitų metų. □

Iš k.: Dr. Aurelija Tamošiūnaitė, dr. Daiva Litvinskaitė

Dalios Cidzikaitės ir Jono Kuprio nuotraukos

Aldona Elena Puišytė

VISKĄ TYLIAI LAIKO AMŽINA ŠVIESA

AMŽINA ŠVIESA

Skaidrios mano mintys skuba į anapus.
Viską tyliai laiko amžina šviesa:
Ir vaikelio lopšį, ir senelio kapą...
Juk šviesoj panirus ši butis visa.

Tai kodėl nematom, tai kodėl negirdim
Subtily – kaip arfos – kosmoso garsų?
Krenta, krenta baltos kibirkštys į širdį,
Sąskambiu atliepia siela – nedrausiu –

Balsui iš aukštybių, balsui iš anapus.
Blyksteli nei žaibas, spindintis, ūmus,
Gal ne ši tikrovė? – tik su ja sutapus,
Lyg nuo kalno žvelgsi į dienos triukšmus.

Lygiai čia mylėsi ažuolus ir smilgas,
Auksu žemės dulkėj – skausmas sužibės.
Žydrio spindulingo siela pasiilgus,
Juoksis iš pasaulio ginčų ir garbės. – – –

SENOS SODYBOS

Išeina, varguolės, per mėlyną sniegą,
Per žalią atolą baltų dobilų. –
Ten mūsų vaikystės legendos dar miega,
Sapnuoja papartį... Ir aš negaliu

Žiūrėti ramiai į tą eiseną graudžią,
Pamoti „sudievu“ – nekyla ranka.
O vėjas nei varpas dejuojantis gaudžia
Tarytumei laidotų brangų kažką. –

Ten šulinį seną lyg rėkiančio burną
Jau žemė užpylė – tyla jo sunki...
Kas naktį rugsėjo arimuos nubunda? –
O rauda, o skundžias... Aidus vien renki

Balsų tų graudingų, jei dūžta ir dūžta,
Lig ryto klajoja šerkšnotuos laukuos,
Ar blaškosi vėtroj lyg paukščiai be gūžtų.
Žinau: ir balsus tuos greit sniegas užklos.

NEBIJOK

Kas – toji šviesa,
nuauksinanti mūsų sapną,
nužydrinanti kraujo tamsą,
išvaikanti pasąmonės pabaisas?
Nusėda drumzlės, slepiasi šešėliai,
nutyla širdies ir proto ginčas.
Tarp laikinumo ir amžinybės –
spindulio siaurutis lieptas,
juo žengia palaimintųjų sielos...

Nesi verta, bet nieko nebijok, širdie,
apsigaubus nuolankumo apsiaustu,
pasitikėki Esančiojo meile...
Nemiga. Vėl kyla vėtra už langų,
vėl pusto. Nebijok. Šviesa
sruvena per gyvenimo sniegynus,
pažadindama gyvą viltį.
Ir traukiasi tamsa, supratusi:
galia jos – trumpalaikė. – – –

P. Dumšienės nuotr.

VISKAS TIK RŪKAS?

Tėvų atminimui

Rudensio šaltose rasose sušlapo
Mamos atlasiniai batukai,
Suplyšo – nėrinių pirštinautės
Ant darbuos įdiržusių rankų.

Kur – jauno klieriko – Jeronimo,
Jauniausiojo brolio, padovanotas
Sidabrinis laikrodėlis, kur tiksi,
Kokį laiką rodo – gal Amžinybės?..

Kur mano tėvo tvirtosios rankos,
Kad neštų mamą per ištvinusią Alsą,
Per Mituvą, Pažėrus, ligi Antvardės,
Į gražiąją – senolių – sodybą?..

Kyla palšas rūkas nuo senos upelės –
Apsemia, skandina tolstantį peizažą.
Kažkas migloje tyliai, tyliai kužda:
Viskas tik rūkas, viskas rūkų rūkas...

KAIP DOVANA

Atsigręži – matai, kas buvo tikra,
O kas – tik anglis laiko pelenuos.
Gyvybė eina lyg per trapų stiklą
Ir gieda žodžiuos, ilgesio pilnuos.

Ko ilgis ji, ką nešas kaip idėją,
Ko ieško žemėj – gal kitur suras?
O žemę krečia liūdesiai didieji
Ir ta lyg rykštė plakanti sausra.

Kaip kantriai žydi sodo lelijukai,
Tvankiam birželio karšty alpdami.
Ir tulpės, atsivėrę šviesai, lūkaus,
Kol skliautai jas pagirdys lietumi.

Nubirs žiedai erškėtrožių laukinių...
Mąstai, kas buvo, klaus: kas dar bus?
Tu tarp kitų skaudžių, dužlių likimų
Kaip dovana, gyvenime trapus. – – –

* * *

Iš tos nakties sidabro, violeto,
keistų sapnų, iš žalvario išlietos
apyrankės su slėpinio ženklais,

iš tos miglos, kurią Ekleziastas
gyvenimu vadino, iš bekrastės
visatos tūkstantkalbių kuždesių,

iš nesuvokiamo žvaigždžių raidyno,
aš nežinau, galbūt kažkas ir žino,
iš kur ir kam atėjus čia esu, –

jei ir sakiau: žinau, tai klydau,
ieškodama užuovėjos – lyg skydo –
nuo nebūties dvelkimo atšiauraus.

Šurpi būties gilybė – slėpinga:
kai gyvastis naktų tyloj suminga,
atsiveria, ką pridengė butis, –

tada belieka tik malda kaip lieptas
ir spindulys virš tos gelmės, palietęs
bemiegę kaktą kosminiais sapnais.

Ipolitas Tvirbutas ir Liucija Rutkauskaitė buvo du iš trylikos Valsybės teatro artistų, 1931-ųjų vasarą atvykusių kurti šiauliečių ilgai laukto teatro. Repetavo, jaudindamiesi vaidino šventiškai pakilame, dailininkų Liudo Truikio ir Adomo Galdiko rytietiškai išpuoštam atidarymo spektaklyje – Boriso Dauguviečio pastatytoje teatrališkai žaismingoje pasakoje. Jis vaidino princą Kalafą, ji – princesės Turandot vergę Adelmą.

Tą rugsėjo 23-iosios vakarą, aktoriams skęstant gėlėse, jie kažin ar galėjo išvaizduoti paskutinį savo spektaklį Šiauliuose 1944 metų birželį. Teatro meno vadovo I. Tvirbuto išsirinktas Kazio Inčiūros „Vincas Kudirka“ skambėjo ypatingai – tragiškai ir kartu viltingai. Jį lydėjo Laisvės varpo dūžiai, varpo, išsiūbuoto Laisvės dvasią vaizduojančios merginos tautiniu drabužiu. Valeriją vaidinančiai L. Rutkauskaitė skaitant „Lietuva, Tėvyne mūsų...“ salė pasigaudavo žodžius ir atsistojusi giedodavo giesmę. Tai Šiaulių teatro senbuvei Emilijai Danilevičiūtei, spektaklyje sukūrusiai Kudirkos sesers vaidmenį, visam laikui įstrigę vaizdai, 1994-aisiais Ričardo Vaitiekūno užrašyti atsiminimų apie Potencią Pinkauskaitę knygoje.

Vėliau Tvirbutai, su tūkstančiais kitų žmonių jau karo nublokšti, bombardavimų išskirti, Dresdene pasimetę ir vėl atsiradę, tačiau – o stebukle lietuviškas! Noras dainuoti vėtroms siaučiant! – per Vokietijos stovyklų slogumą, ligas – vis vien su teatru, studijomis, sambūriais, su viltimi apie lietuvišką tremties teatrą Vakaruose.

Nė dienos nepamiršo teatro

Tvirbutų sūnus, Šiauliuose gimęs inžinierius Andrius, nuo 1997 metų apsilankantis gimtinėje, sako, kad tėvai nė vienai dienai nepamiršo Lietuvos ir teatro, kad gyveno teatru, menu, kalbėdavo, prisiminėdavo, pasakodavo. Tėvas režisavo spektaklius Čikagoje, Bostone, Hartvorde, kai įveikė liga – piešė, rašė. Užgeso 1968-aisiais Hartforde. Motina, didžioji jo padėjėja, paskutinį kartą į sceną išėjusi dipukų stovykloje Kasselyje 1948-aisiais, vaidino vyro režisuotame S. Maughamo „Pažadėtiosios žemės“ spektaklyje. Priverstinių emigrantų gyvenimą savo dienoraščiuose yra aprašęs Jonas Mekas, su broliu Adolfu dalyvavęs I. Tvirbutos studijos veikloje. Ten gimė šmaikštus skečių spektaklis „Ašarų pakalnė“ apie stovyklos gyvenimą. Abu išleido kelis pasakų rinkinius, Adolfas perleido Algirdo Jakševičiaus išverstą aktualią K. Stanislavskio „Aktoriaus saviruošą“, užrašė ją režisieriui I. Tvirbutui.

Puikiai parengta Kauno scenai

Aktorė L. Rutkauskaitė, jau sulaukusi devyniasdešimties, sveikindama gimtinę, giliu gražiu balsu įrašė Vinco Mykoliaičio-Putino eilėrašį „Romansas“ – skaitė du kartus. Įrašas skambėjo Teatre, muzikos ir kino muziejuje, tradiciškai minint 2005-ųjų šimtamečius teatralus.

L. Rutkauskaitė gimė Kaune 1905 metų lapkričio 12 dieną (pagal senąjį kalendorių) geležinkelininko šeimoje, todėl matė ir Rusijos platybes. 1924-aisiais tėvams grįžus į Kauną ir motinai, baigusiai istorinio kostiumo siuvimo kursus Sankt Peterburge ir dirbusiai garsiam teatre, įsidarbinus Valsybės teatre, L. Rutkauskaitė įstojo į teatro Vaidybos mokyklą, Boriso Dauguviečio kursą. Mokėsi su Vera Artemjevaite, Elena Bindokaite, Emilija Grikevičiūte, Kaziu Jurašūnu, Teodora Liaugaudaite, Antanu Mackevičiumi, Stasiu Petraičiu, Alfonsu Radzevičiumi. 1929 metų pavasarį baigdami šią mokyklą, teatre parodė ištraukas iš Edmondo Rostano „Romantikų“ ir Moljero „Tartiufo“. Liudas Gira, recenzuodamas pasirodymą „Lietuvos aide“, pagyrė iš kitų išsiskiriančią, Kauno scenai puikiai parengtą aktorę už laisvą ir gracingą laikyseną, trykštę trykštantį jausmą, gerą dikciją ir tarseną, malonų balso tembrą ir gražią sceninę išvaizdą.

Liuciją ir septynis kurso draugus priėmė į Valsybės teatrą. 1929 metų pabaigoje Andriaus Ole-

Buvo du iš trylikos Pirmieji Šiaulių teatro aktoriai

EGIDIJA KAULAKYTĖ

kos-Žilinsko pastatytoje garsiajame Vinco Krėvės „Šarūne“ ji atkreipė dėmesį bajoro Briedžio dukters Eglės dramatišku vaidmeniu, dubliuodama teatro įžymybę Oną Rymaitę. (I. Tvirbutas, vaidinęs jos brolių Zubrį, taip pat pastebėtas Balio Sruogos). Iki išvažiavimo į Šiaulius jai teko laimėti dalyvauti ir kituose reikšminguose teatro pastatymuose: Ch. Dickenso „Varpu“ inscenizacijoje (Varpo dvasia), J. Benavente „Gyvenimas išvirkščiai“ (Riselė), Maironio istorinėse dramose „Vytautas Didysis – karalius“ (Sonka-Sofija) ir „Kęstučio mirtis“ (Laimutė), F. Schillerio dramoje „Don Karlas“ (Princesė Eboli).

Gimusi dramai, vaidino ir komedijose

1935 metais Šiauliai „perleido“ teatrą Klaipėdai ir vėl atgavo 1939-aisiais, kai vokiečiai pradėjo šeiminkauti pajūryje. Grįžo į Šiaulius be dekoracijų, rekvizito, kostiumų... Tiesiai iš gastrolių su spektakliu, kurio pavadinimas „Bažnyčios pelė“ (L. Fodoras) savotiškai atitiko situaciją.

L. Rutkauskaitė Šiauliuose ir Klaipėdoje sukūrė apie 50 vaidmenų. Cirko joiškė Konsuela L. Andrejevo „Tas, kuriam antausius skaldo“, Laura H. Sudermano „Drugeliuose“ (1931), kontrastingos Danguolė ir Gerda V. Mykolaičio-Putino „Valdove“, kareivio Žano Reno žmona Magda A. Ph. Dennery ir E. Cormono dramoje „Teismo klaida“ (1932), mokytoja Ana Matė L. Fodoro „Brandos atestate“ (1937), Matilda R. Blaumanio „Sūnuje palaidūne“ (1939), Ledi Milford F. Schillerio „Klastoje ir meilėje“ (1941), Dorotėja G. Hauptmanno „Dorotėje Angerman“ (1942), Luiza Maurice Rostando „Žmogus, kurį užmu-

šiau“ (1944)...

Iš prigimties būdama dramos aktorė, vaidino ir komedijose. Ypač mėgo būti scenoje su nuostabiu aktoriumi Juozu Rudzinskiu Moljero „Tartiufo“ (Elmira, Orgono žmona, 1933), galėjo nustebinti šaržuota tarnaitė Antano Gustaičio „Slogučiuose“ (1938).

Darbe būdavo susikaupusi, nemėgo užkulisinio bendravimo, atlapumo. Santūri, mašli moteris. Apie jos būdą yra pasakojusi trumpai Šiauliuose dirbusi aktorė Olga Mažeikytė-Zavadskienė.

Rašytojas Stasys Santvaras bostoniškėje „Lietuvių enciklopedijoje“ L. Rutkauskaitę pavadino realistinės mokyklos aktore, „kupina emocijos, vidinio susitelkimo ir disciplinotumo, neišsenkančio dvasinio polėkio. Jos sukurti vaidmenys buvo ryškūs išbaigtu charakterio apipavidalinimu, spalvingomis išgyvenimų gamomis, visada dvelkė aktorės vidine šiluma. Ir jos vaidybinė technika buvo giliai įsisavinta, kupina įtaigos ir meistriška.“

Nuo 1950-ųjų Amerikoje gyvenusiai L. Rutkauskaitėi – tvirtai, pasiukojančiai moteriai – išeiti į sceną nebeteko, bet teatro ji niekada neužmiršo, kaip ir lietuvių kalbos. Mirė 1999 metų balandžio 24 dieną Bostone, amžino poilsio atgulė šalia vyro Hartforde, Connecticuto valstijoje.

Debiutavo tėvo vaidmeniu

I. Tvirbutas gimė 1899 metų rugpjūčio 10 dieną (pagal senąjį kalendorių) Rusijoje, Sankt Peterburge, tiksliau, jo priemiestyje Strelnoje,

kur gydytojo, kilusio iš Lietuvos bajorų, šeima vasarojo. Turėjo du brolius ir seserį. Tėvas, griežtesnis už meno mėgėją mamą, norėjo matyti Ipolitą pasirinkusį mediko profesiją (buvo baigęs Karo medicinos akademiją). Bet muzikalų lakios vaizduotės vaiką, lankantį teatro spektak-

lius, koncertus, 1917 metais baigusį gimnaziją, likimas atvedė į buvusią Imperatoriškojo Aleksandros teatro mokyklą, po revoliucijos pakeitusią pavadinimą, kurioje jis 6 semestrus mokėsi šios įstaigos vadovo J. Karpovo kurse.

Mirus tėvui ir broliui Vladimirui, seseriai Valerijai, 1922-aisiais su motina ir broliu Anatolijumi atvažiavo į Lietuvą, ūkininkavo šeimos dvare Surviluose netoli Ariogalos, kur vaikystėje leisdavo vasaras. Būdamas Kaune su reikalais, Laisvės alėjoje sutiko tos pačios teatro mokyklos auklėtinį Stasį Pilką ir šio paragintas ryžosi ateiti į Valsybės teatrą. Baiminosi dėl lietuvių kalbos – menkai temokąs, bet į teatrą priimamas.

Buvo 1923-iejį. Debiutavo Hanelės tėvo vaidmeniu 1924 metais B. Dauguviečio pastatytoje G. Hauptmanno „Hanelėje“. Kalbą, S. Pilkos padedamas, tobulino kartu su Vladu Fedotu-Sipavičiumi, atvažiavusiu iš Maskvos, bet 1926 metais, pasikeitus teatro direktoriui, dėl kalbos iš teatro buvo atleistas kartu su kitais septyniais aktoriais. A. Sutkaus reforma užkliudė ir O. Rymaitę. Ji subūrė „Mūsų teatrą“ ir iki 1928 metų gastroliauvo po Lietuvą. 1927 metais I. Tvirbutas neoficialiai grįžo į Valsybės teatrą, o galutinai jį priėmė jau naujasis teatro direktorius – rašytojas ir diplomatas Jurgis Savickis.

Apdovanotas muzikalumu ir plastiškumu

Kunigas rašytojas Mykolas Vaitkus atsiminimuose „Europietė žemaitė. Mirus Sofijai Čiurlionienei“ 1959 metais „Aiduose“ rašė apie Kaune 1927 – 1928 metais pas S. Čiurlionienę prasidėjusius literatūrinio salono susibūrimus, kuriuose lankėsi V. Mykolaitis-Putinas, L. Karsavinas, V. Daugirdaitė-Sruogienė, J. Talmantas, E. Žalinkevičaitė, pasirodė ir „... kitas artistas – Ipolitas Tvirbutas, toks aukštas, liesas, linktelėjęs, truputį vaikišku šypsniu, linksmu gyvu balsu su rusišku atgarsiu. Kurį laiką jis lankė mūsų posėdžius, netgi dalyvavo diskusi-

Nukelta į 6 psl.

Liucija Rutkauskaitė, 1929

Ipolitas Tvirbutas, apie 1930

I. Tvirbutas ir Vincas Kymantas pozuoja Leonui Katinui. M. Rostand'o „Žmogus, kurį užmušiau“ repeticija, 1944

Dovana Marijampolei – kraštiečio Viktoro Petravičiaus darbų paroda

ALGIS VAŠKEVIČIUS

Dailininko Viktoro Petravičiaus (1906–1989) pavardę tikrai žino visi meno mylėtojai ir žinovai. Jo darbai puošia garsias įvairių šalių galerijas, jis išugdė visą būrį kitų žinomų lietuvių dailininkų. Nors didesnę gyvenimo dalį menininkas praleido ne Lietuvoje, 40 metų gyveno Jungtinėse Amerikos Valstijose, bet Lietuva ir gimtinė visada buvo pagrindinis jo įkvėpimo šaltinis.

Šiomis dienomis Marijampolėje, M. B. Stankūnienės menų galerijoje atidaryta ir mėnesį veiks jo darbų paroda, skirta kraštiečio menininko 105-osioms gimimo metinėms – surengtas ir šios sukakties paminėjimas. Paroda ištis netikėta – 18 garsių dailininko darbų kopijų prieš kelis mėnesius į Marijampolę atvežė ir padovanojo jo mokinė, dailininkė mecenatė Magdalena Birutė Stankūnienė.

„Mes su vyru Jonu artimai bendravome su Aldona ir Viktoru Petravičiais. Ilgametė pažintis su juo prasidėjo nuo mano pamokų šio garsaus dailininko studijoje, vėliau teko mokytis ir jo namuose. Tai buvo neeilinio talento žmogus, labai įdomi asmenybė, apie kurią galėčiau kalbėti daug valandų. Aš visada ir visur pabrėžiu, kad būtent Viktorą Petravičių laikau pagrindiniu savo mokytoju“, – teigia dailininkė.

Lietuvių grafikos klasiku vadinamas Viktoras Petravičius gimė 1906 m. gegužės 12 d. Bedalių kaime, Šakių valsčiuje. 1935 metais jis baigė Kauno meno mokyklą, iš kurios už nesugebėjimą piešti jo vos neišmetė. Tik dailininko Adomo Galdiko dėka jis buvo paliktas šioje mokykloje, o ją baigęs išvažiavo tęsti meno studijų į Paryžių. Iki 1938 metų Petravičius mokėsi Nacionalinėje aukštojoje dailių menų mokykloje ir Nacionalinėje dailiojo ir taikomojo meno akademijoje Paryžiuje. Ten 1937 m. vykusioje tarptautinėje meno parodoje jis laimėjo Grand Prix už iliustruotą lietuvių liaudies pasaką „Gulbė, karaliaus pati“.

Baigęs aukštuosius meno mokslus Paryžiuje, Petravičius keliavo po Italiją, Šveicariją, Vokietiją, Švediją. 1938 m. grįžęs į Kauną, surengė savo darbų, tapytų užsienyje, parodas. Deja, šių parodų darbai yra paslaptinai dingę. Petravičius mėgdavo juokauti, kad jie vieną dieną atsiras kur nors užkasti. 1940–1941-aisiais jis dėstė Kauno taikomosios dailės institute, 1941–1944 m. dirbo Vilniaus meno akademijos patarėju ir valdybos nariu.

1940 metais garsiojoje Kauno Konrado kavinėje jis netikėtai sutiko gra-

faitę Aldoną Šniukštaitę, kurią jau kitą dieną vedė. Jie turėjo keturis vaikus – Izidą, Armidą, Liną ir Petrą. Armidą dar mažą palaidojo Vokietijoje. Vos keturiolikos sulaukęs Petras žuvo traukinio katastrofoje Čikagoje. Šios netektys ir skausmas paliko gilius randus menininko sieloje ir rado atgarsį jo kūryboje.

1944 m. Petravičiai pasitraukė į Austriją, dar po metų apsisutojo Vokietijoje, o 1949 m. emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas ir apsigyveno Čikagoje. Pradžią buvo labai sunki – dailininkui ištisą dešimtmetį teko dirbti juodą darbą plieno fabrikuose, dažant namus, vitražų studijose, ir kūrybai laiko beveik nelikdavo. Tik maždaug nuo 1961-ųjų beveik kasmet jis pradėjo rengti kūrybos parodas Čikagos bei kitų miestų lietuvių ir svetimtaučių galerijose. V. Petravičius įsteigė savo studiją, kurioje dėstė meną mokiniams, organizavo lietuvių meno parodas, tapo Čiurlionio galerijos direktoriumi.

Jo darbų parodos nuolat vyko Vokietijoje, Italijoje, Belgijoje, Prancūzijoje. Patys būdingiausi jo grafikos darbai ir buvo sukurti šiuo laikotarpiu: triptikas „Pavasaris“, „Dievo teismas“, „Tėvynės ilgesys“. Tremtinio išgyvenimai – liūdesys ir viltis – su gilia širdgėla išreikšti šio laikotarpio lino raižiniuose. 1979 m. išsikėlus gyventi į Union Pier prie Michigano ežero, buvo sukurta itin brandūs dailės darbai, įėję į lietuvių meno aukso fondą. Ten sukurtos monotipijos puošė galerijų ir muziejų sales, pradedant pirmąja jo paroda „Galerijoje“ Čikagos mieste 1981 metais ir baigiant pasku-

Ant molbertų – V. Petravičiaus mokinės M. B. Stankūnienės darbai

A. Vaškevičiaus nuotr.

Susirinkusieji varto albumą apie V. Petravičių ir jo kūrybą

tiniaja jo vieša paroda 1987 metais Michigan City, Indianoje.

Nors be grafikos Petravičius visuomet kūrė ir tapybos darbus, bet pirmiausia jis buvo laikomas medžio ir lino raižytoju, pripažįstančiu tik dvi spalvas – juodą ir baltą. Be to, jis senąja nespalvota technika iliustravo knygas, tapė drobes, nulipdė iš akmens keliasdešimt skulptūrų, kurias rodė Čiurlionio galerijoje Čikagoje, savo jubiliejinėje, 70 mečio parodoje 1976 metais.

„V. Petravičių pirmą kartą pamačiau kažkios parodos atidaryme. Jis su žmona labai išsiskirdavo iš aplinkinių, kai, pavyzdžiui, pasipuošdavo baltu kostiumu ir įsisėgdavo į atlapą kokią nors gėlę. Mane jis vertino – matyt, išpūdį darė tai, kad jau buvau baigusi meno mokslus, kai atėjau į jo studiją. Vėliau bendravome šeimomis, mūsų draugijoje dar buvo ir Bradūnų šeima. Kiek vakarėlių būta, kiek įdomių pašnekėsių, smagių pasišokimų“, – prisimena dailininkė M. B. Stankūnienė.

Ji labai džiaugėsi, kad garsiojo menininko darbų kopijas galėjo padovanoti jo gimtojo krašto žmonėms. Visus šių darbų atspaudus padarė jos vyras Jonas Stankūnas, gavęs kūrinius iš V. Petravičiaus. Parodos ir atminimo vakaro metu skambėjo muzika, susirinkusieji vartė albumą apie V. Petravičiaus kūrybą, apžiūrinojo menininko darbus. Simboliška, kad parodos atidarymo metu buvo nuimta drobė nuo kelių galerijoje pastatytų molbertų, ant kurių – V. Petravičiaus mokinės M. B. Stankūnienės dailės darbai. □

Pirmieji Šiaulių teatro aktoriai

Atkelta iš 5 psl.

jose (žinoma, ne kalbos klausimais). Atrodo, Sofija su juo tarėsi dėl kurio nors jos naujo veikalo pastatymo. Paskui jis išnyko.”

Aktorius I. Tvirbutas, apdovanotas muzikalumu, ritmo jutimu, plastiškumu, mokėjimu kurti tikslų vaidmens psichologinį piešinį, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos teatruose sukūrė apie 70 vaidmenų. Pats labiausiai vertino suvaidintus Šiauliuose – Judą P. Heyse's dramoje „Marija Magdalieta“, mokyklos direktorių Flaksmaną O. Ernsto „Auklėtojuose“. B. Sruoga, be Zubrio, išskyrė Failerį Ch. Dickenso „Varpuose“, kiti – inžinierių Dominą K. Čapeko komedijoje „R.U.R.“, Poną L. Andrejevo „Tas, kuriam antausius skaldo“, grafą Zilbergą Skalskį P. Vaičiūno „Naujuose žmonėse“, Sierakauskį J. Šaltenio „Grafaitėje Marijoje“ ir dar keletą kitų.

Apie 1933–1934-uosius I. Tvirbutas Šiaulių teatro aktorių prašymu gastrolėms pastatė T. Ščepkinos-Kupernik pjesę „Mergaitė su žibuoklėmis“, Klaipėdoje – estų dramaturgo A. Kitzbergo „Vilkatę“, kurioje sužibėjo Gražina Jakavičiūtė, vengrų dramaturgo O. Indigo „Žmogus po tiltu“, I. Šeiniaus „Diplomatus“. 1939 metais teatrui grįžus į Šiaulius,

iš karto ėmėsi čekų dramaturgo W. Vernerio šiuolaikinės pjesės „Žmonės ant ledo“, rudenį įvyko premjera. O tuo metu vokiečiai jau šeiminkavo Čekoslovakijoje...

Dirbo ir kaip režisierius

Karo metais pastatė F. Schillerio „Klastą ir meilę“, G. Hauptmanno „Dorotėją Angerman“, geriausią savo spektaklį, „Vilkatę“, joje užimdamas organizuotos studijos jaunuosius, M. Rostando „Žmogus, kurį užmušiau“, „Vincą Kudirką“. 1942–1944 metais buvo Šiaulių miesto teatro meno vadovas.

Vokietijoje ir Amerikoje režisavo P. Vaičiūno „Tuščias pastangas“, „Prisikėlimą“, tą patį Maughamą, Rostandą, su rašytoju Antanu Gustaičiu atkūrė „Vincą Kudirkos“ tekstą, pastatė spektaklį Bostone su H. Kačinsku, atliekančiu pagrindinį vaidmenį.

Aktorė Birutė Raubaitė, mokiusis Šiaulių teatro studijoje, išlydėjusi I. Tvirbutą priverstinė emigracijon, Lietuvoje išsaugojusi jo archyvą ir šeimos relikvijas, minint režisieriaus 90-metį, vadino jį savo mokytoju, žmogumi, išugdžiusiu teatro supratimą,

ma, kelrode žvaigžde. Buvęs subtilus, aukštos erudicijos ir kultūros, supažindinęs su K. Stanislavskio sistema, išugdęs poreikį lavintis, skaityti.

Jos požiūriu, buvo švaraus, preciziško braižo režisierius, netgi asketiškas. Spektakliai buvę pakilūs, poetiški. Kiekvieną premjerą lygino su švente... Ypač brangus paskutinis – „Vincas Kudirka“, kuriame ji ir buvo ta mergaitė, išsiūbavusi Laisvės varpą.

„Kelkitės, kelkitės, kelkitės!“ – tebeaidi iš tolimų 1944-ųjų. □

Elena Bindokaitė (Ilza) ir L. Rutkauskaitė (Matilda) Šiaulių dramos teatro spektaklyje, R. Blaumanio „Sūnus palaidūnas“, 1939

PATI SAU ŽMOGUS

ASTRIDA PETRAITYTĖ

Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė. Raštai, t. 5: Laiškai 1906–1944. – Sudarė Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, Ramutis Karmalavičius, Dalia Palukaitienė. – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011

Lietuva šiais metais kaip įmanydama gerbė savąjį genijų – Mikalojų Konstantiną Čiurlionį: rengtos konferencijos, pristatymai užsieniuose, skelbti pranešimai ir pan. Nors *Čiurlionio metai* lyg ir neturėjo oficialaus statuso – Lietuva šventė *Milošo metus*, bet 100-ųjų didžiojo menininko mirties metinių paminėjimas buvo įsuktas (o dar, matyt, ir spontaniškai įsisuko) taip, kad išties paliudytas Meno ir Tautos atminties triumfas prieš asmeninio likimo tragiką.

Tik, regis, nedaugelis prisiminė, kad turime progos gretinti dar vieną jubiliejų – Sofijos Čiurlionienės 125-ąsias gimimo metines... Ne, didžioji MKČ meilė neliko visai pamiršta – juk, matyt, daugeliui šalo širdis nuo šio jausmo didybės, trapumo ir romantikos beskaitant dar 19730-aisiais išėjusius „Laiškus Sofijai“, o štai šiomet jų parengėjas Vytautas Landsbergis išleido gerokai solidesnį (papildytą) jų tomą. Tai turėjo būti tikėta, o malonus netikėtumas ištiko „iš kitos pusės“: išleisti ir Sofijos laiškai! Tiesa, nėra ir jau nebus taip, kaip norėtume – neišgirsime atsako į *Kastuko* atsidūsėjimus iš širdies gelmių („Zosele, vienintele mano“...), neskaitysime Sofijos laiškų savo mylimajam, sužadėtinui, vyrui... Bet tomas, kurį išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, solidus – Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, ištrynusi savuosius atsivėrimus didžiai meilei (gal ir užsivėrimus nuo jos?), vis dėlto paliko gausų epistolinį kraitį. Laiškai, apimantys 1906–1944 metus (taigi dar turime laukti tęsinio iki 1958-ųjų, jos Išėjimo metų), išleisti kaip rašytojos ir aktyvios tarpukario Lietuvos veikėjos „Raštų“ dalis, jų 5-as tomas. Manau, dabar skaitytojas turėtų purkštelti: anoks čia netikėtumas, jei leidžiami Raštai, tomas po tomo ir prie penktojo prieinama... Vis dėlto ši logika nėra neišvengiamai išsipildanti. „Redakcinių pastabų“ (spausdinamų knygos gale, kas nepašniukštinės iškart, galbūt taip ir liks informacijos vakuume) pats pirmasis sakinytis byloja: „Po ilgos pertraukos vėl atgaivinami SČK *Raštai*“ (matyt, 519 p. – tarp 517 ir 522 įsiterpia ketvertas nenumeruotų puslapių). Sumanyti ir pradėti „Vagos“, pirmieji keturi tomai pasirodė štai tokiu nuoseklumu: 1986, 1987, 1988 ir 1998. Taigi tarp trečio ir ketvirto atsiradęs dešimtmečio pertrūkis galbūt krankšėjo blogą lemtį, tad nebūtinai turėjome tikėtis laiškų tomo ir šiais, 2011-aisiais? Tuo labiau, kaip patiria-me iš trumpo vienos parengėjos – Sofijos anūkės Dalios Palukaitienės baigiamojo žodelio „Po penkiasdešimties metų“, tomo rengimo peripetijų būta išties grėsmingų: Danutė Čiurlionytė-Zubovienė tuoj po Mamos mirties tvarkė jos rankraščius, visą kūrybinį palikimą, teikdama medžiagą suplanuotų Raštų sudarytojui Ramučiu Karmalavičiui, galiausiai išleidus pirmuosius tris, o po ilgos pertraukos ir ketvirtą tomą (kažkodėl tekste atsirado: „1998-aisiais, treji metai po Mamos mirties“), „jau parengtas, suredaguotas V tomo (laiškų) mašinraštis buvo dingęs“ (p. 515). Taigi po kone detektyvinių peripetijų sulaukę penktojo tomo (dar ir papildyto naujai surastais laiškais), tikrai turime būti dėkingi Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui.

Tiesa, galima pasvarstyti, ar „rinkodariniu“

požiūriu S. Čiurlionienės tiesiog „Laiškai“ triuškinančiai nelaimėtų prieš eilinį Raštų tomą (daugeli baugina serijiniai memorialai, o jei dar pirmieji tomai neišsigyti...). Na, bet žinant, kad Raštai ir pradėti leisti kaip šešių tomų leidinys, turi sutikti – „teisių ir pareigų perėmėjų“ pasielgta korektiškai.

Leidėjai mums padovanojo išties puikų rašytojos, publicistės, visuomenės veikėjos – kurią pirmiausia žinome kaip *žmoną* – portretą. „Puikumo“ dvireikšmiškumas čia visai tinka: ir portretuojamosios įregimumą, pilnumą, keliatoniškumą, „apčiuopiamumą“, ir herojės psichologinį-moralinį įvertinimą pliuso ženklą turiu galvoje. „Sofija Kymantaitė mokėjo mylėti!“ – rėžėsi mano sąmonė, vos pradėjus skaityti. Taip, mylinti širdis čia atsiveria ne ta didžiausio intymumo gelme, bet ne mažiau gelmingu šaltiniu – Bičiulyste, Seseryste (emocingas, globojantis prierašumas Konstantino seseriai Valerijai), Motinyste (širdingi laiškai dukrai Danutei sudaro didžiąją rinkinio dalį).

Knyga įtraukia į savo sūkurį iškart – jaunos merginos (pirmas laiškas – 1906 m. balandį Krokuvėje rašytas, taigi dvidešimtmetės studentės) stilius savitas, gyvas, emocingas, ir pasakytume, modernus: pabiri, tarsi iššaukiami žodžiai, intonaciškai aukštyn vis brūkšnelių švystelimi. Tiesa, į atsivėrusią dvasios gyvenimo erdvę turime iškart pūkstelti kaip į vandenį – jokio įvedamojo žodelio, jokios chronologinės-biografinės schemos, ant kurios, vis atsigręždamas, galėtum „užmesti“ atskirą gyvenimo fragmentėlį, jokio XIX amžiaus virsmo į XX-ą eskizo, pagal kurį galėtum „matuoti“ individualius judesius... Tinka ir taip – asmenybė, jos emocinė, profesinė, buitinė (žinia, su amžiumi neišvengiamai užsikloja ir ši) raiška *per se*. Bet ne, negali pasakyt, kad rengėjai skaitytoją akistaton su Sofija suveda informacinėje plyneje – kone po kiekvienu laišku esama išnašų, aiškinančių minimus vardus, kai kurias aplinkybes ir pan. Kai kada, pasitelkiant kitus publikuotus šaltinius, paaiškinimai gana išsamūs, tarkim, trumpą 1923-ųjų žinutę Liudui Girai papildo joje minimo „p. Jabl“ iššifravimas: „Jonas Jablonskis jau nevaikščiojo, todėl SČK paprašius, tėvą vežimelyje į Teatrą, į generalinę ‘Aušros sūnų’ repeticiją atvežė jos mokinė Julytė Jablonskytė su broliu Jonu. Žiūrėdamas spektaklį Jablonskis verkė – premjeroje nebe norėjo būti (žr. DČZ, Patekėjo saulė, II, p. 20)“ (p. 179). Iš pradžių akiai nelabai ir fiksuojant praspūstančių netikslumų paaiškinimuose (numeracijos tekste ir išnašose neatitikimas ir pan.), galiausiai ėmė stebinti jų gausa; regis, techninio kruopštumo pritrūka... Kartais akibrokštai ir komiška išpūdį sukuria; štai 1939-ųjų laiško Valerijai Čiurlionytei-Karužienei pradžioje

Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė

skaičiuoju „1“ pažymėta „Dana“, o išnašose pirmasis paaiškinimas: „bulvarinis savaitraštis (1928–1940)“, tik dar po kelių sakinių laiške randi irgi vienetu pažymėtą „Sekmadienį“ (p. 438–439).

Bet, žinoma, pabiri šapeliai neužkloja iškilaus Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės portreto. Regis, šios asmenybės dar nesame pakankamai aktualizavę kaip tarpukario visuomenės, kultūros ir politikos veikėjos – akcentuočiau būtent šį vaidmenį, nesiiimčiau spręsti, ar literatūros periferijoje atsidūrusią jos kūrybą reiktų dirbtinai aktualizuoti. Bet juk S. Čiurlionienė buvo ne tik prozos ir poezijos, dramų ir knygų vaikams autorė, „Iliados“ redaktorė, ji ne tik skleidėsi spaudoje kaip literatė ar publicistė, ne tik dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą Kauno universitete (1930 m. įgijusiame Vytauto Didžiojo varda), ne tik rengė garsiuosius savo „šeštadienius“, kuriuose diskutuota kalbos ir kitais kultūros klausimais (visi šie veiklos aspektai išryškėja laiškuose) – ji buvo ir Lietuvos Respublikos delegatė Tautų Sąjungoje, taigi tarptautinėje politikoje ir diplomatijoje dalyvaujantis asmuo! Ir toli gražu ne tyloji pelytė po šluota! Kaip pati Marijai Mašiotaitėi-Urbšienei 1931-aisiais paliudijo: „Čia Ženevoj jaučiuos maždaug kaip savo virtu-

S. Čiurlionienė centre Ženevoje

vėj – pradrįsau – ir čia šmakšt ką pasakau – ir čia, ir vis taip ‘trumpai, o mandriai’ – ir... išmokau tam tikrą miną daryti, jei ko nesuprantu – rezultate sulaukiu daug komplimentų (...).” (p. 273). Humoro jausmas Čiurlionienei irgi nebuvo svetimas.

Iš gausaus nuotraukų pluošto, pateikto knygu gale, taip smagu „atsirinkti“ (nors visos mielos – ir graudžiosios, 1911-ųjų gedulo paženklintos, ir jaukiosios, šeimyninės) tas, liudijantis S. Čiurlionienę puikiai reprezentavus Lietuvą tarptautiniuose vandenyse: Taikos konferencija Vienoje...; Sofija Čiurlionienė su Anglijos sufražistėmis Ženevoje, 1930; S. Čiurlionienė, P. Klimas, K. Škirpa Ženevoje, 1931... Gali ne tik pasigėrėti puikiai atrodančia, tikrai neprivalančia lįsti į kampą mūsų atstove, bet ir – jau su graudžiu kartėliu – brėžti mintyse lietuviškosios diplomatijos *natūralią* plėtojimosi trajektoriją, jau Antrojo pasaulinio karo audroms praūžus...; negi nebūtų radusis ne mažiau išminčių ir elegantiškų moterų (žinia, ir vyrų) valstybė atstovauti?

Galima sakyti, kad po didžiosios, jaunystę paženklinusios netekties, Likimas Sofijai buvo palankus. Taip, Pirmojo pasaulinio karo metais kartu su maža dukrele pamėtyta (išikūrusi Voroneže), bet jau tuomet vargai, nepritekčiai, regis, nebuvo patys didžiausi lyginant su daugelio gentainių patiriamaisiais, jau *nuo* tuomet ir išsimokslinimas, ir, matyt, asmeniškai sukauptas žinių bei gyvenimiškos išminties bagažas jai leido ne vien kūrybinėmis aspiracijomis gyventi, bet ir pelnyti duoną, užimant tam tikras – kuo toliau, tuo garbingesnes – pareigas. Ir nėra pagrindo pajusti kokių nors priekabių dėl susikurto neblogo materialaus gyvenimo (Kaune pasistatytas namas, kuriame ir nuomininkai priimti; nuolat turėta tarnaitė; kone kasmet sveikatos taisyti vykta į kurortinį miestelį Pietų Vokietijos kalnuose...), nes matai, jauti, esi liudininkas – kaip šiai stipriai moteriai rūpėjo labiau nedalingi artimieji, o ir tolimesni. Štai, rašydama laišką jau suaugusiai dukrai 1939-ųjų pradžioje, savo rūpestį dėl sergančios tarnaitės teisingai: „...bet man prisimena, kaip Tu buvai mažytė Voroneže, tai sykį sakai man: Mamyte, kur tai parašyta, kad mums reik vis siųst siuntinius, duot ir rūpintis kitais?.. Tur-būt kur nors parašyta...“ (p. 425)

Ir širdingu žodžiu Čiurlionienė, matyt, yra parėmusi, paskatinusi ne vieną. Jos dėmesingumą – kuriam šiuo atveju galima suteikti aukštesnį humanizmo, tolerancijos rangą – patyrė, pavyzdžiui, V. Mykolaitis-Putinas, iškilus į paviršių jo slaptooms jungtuvėms, regis, sukėlusioms nemažą apkalbų urdulį: „(...) kol galėsiu asmeniškai pareikšti Tamstoms savo širdingiausių linkėjimus, skubu nors laišku pasakyti kaip tai man maloni žinia. Ponia mažai tepažįstu, bet tikiuos, kad nesisalins nuo tų žmonių, kurie su didžiausiu širdingumu žiūri į Jūsų naujai pradėdamą gyvenimą. Jų tarpe matykite ir mane“ (p. 324) Tiesa, atvirai ir širdingai priimti kunigo virsmą į pasaulietinį sutuoktinį

Nukelta į 8 psl.

Ar girdė Vytautas žirgą Juodojoje jūroje?

ALGIRDAS ŽEMAITAITIS

Šiais metais Lietuvos istorijos ir žirgų mylėtojus pasiekė puikios poligrafinės kultūros Gintaro Kaltenio knyga „Žygis žemaitukais iki Juodosios jūros“, kurioje net 128 spalvotos iliustracijos (dizainas ir žemėlapiai – Tautvydo Kaltenio).

Tai 2010-ųjų – jubiliejinų Žalgirio mūšio atminimo metų – raitelių žygio „2000 km istorijos“, simboliškai pakartojusio Vytauto Didžiojo maršrutą iš Trakų iki Juodosios jūros, dalyvio pasakojimas. Aprašomi kelionės per Baltarusiją ir Ukrainą vaizdai, LDK pilių bei kitų istorinių objektų lankymas, susitikimai su vietos gyventojais.

Autorius neslepia pasididžiavimo žygio draugais, žygeivių pomėgiu žirgams žemaitukams ir, žinoma, dėmesiu nuostabią aviganiui Alšiui, atsitiktinai pritapusiam prie ekspedicijos.

Apie projektą „2000 kilometrų istorijos“ skaitome knygos paskutiniame viršelyje:

2010-aisiais surengtas Lietuvos mėgėjų raitelių žygis buvusia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija – per Baltarusiją ir Ukrainą maršrutu: Trakai-Norviliskės-Medininkai-Krėva-Alšėnai-Lyda-Naugardukas-Myrius-Nesvyžius-Slanimas-Kosavas-Rūžanai-Brestas-Luckas-Kremene-cas-Podolės Kamenecas-Očakovas.

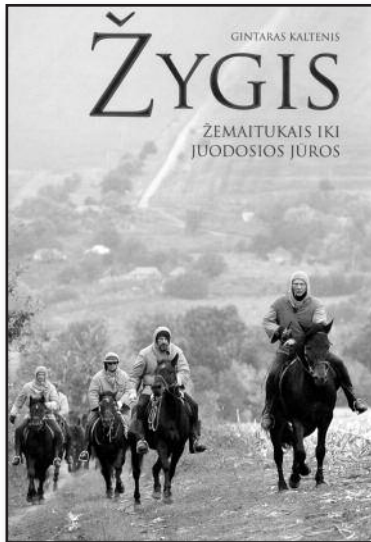
Po 600 metų ryžtasi simboliškai pakartoti Vytauto Didžiojo kelią, kurį jis praskynė iki Juodosios jūros ir taip aktualizuoti Europoje LDK kultūros paveldą, skatinant jo išsaugojimą. Šių dienų Lietuvos Respublika tesudaro apie 10 procentų buvusios LDK teritorijos, apie 33 proc. priklauso Ukrainai (tai daugiau kaip pusė visos dabartinės Ukrainos), 30 proc. – Baltarusijai (beveik visa dabartinė Baltarusija), 23 proc. – Rusijai ir 2 proc. – Lenkijai.

2010 m. rugsėjo 8 d. iš [Senujų – A. Ž.] Trakų išjoję raiteliai per keturiasdešimt dienų aplankė dau-

Žygio tikslas – Juodoji jūra – pasiektas.

Gintaro Kaltenio nuotraukos

Knygos viršelis

gintojų asociacija rūpinasi, kad šie žirgai sugrįžtų į mūsų gyvenimą, primintų garbingą Lietuvos praeitį ir nacionalinio genofondo savitumą, labiau pasitarnautų vaikų sportui ir sveikatingumui, pramogai, turizmui, šeimos ūkiui, eksportui. Jungtinių Tautų Miesto ir žemės ūkio organizacija žemaitukus pripažino kaip saugotinę veislę ir įtraukė į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų katalogą.

Knygoje glaustai, su humoro gaidėle pasakojama apie pačią ekspediciją („Žygis. Joja joja lietuvičiai“), jos pabaigą („Juodoji jūra“), apie išstverminguosius nedidukus žirgus („Žemaitukai“), puikų, atsitiktinai prie gerokai apgriuvusios Alšėnų pilies priklydusį valkataujančią avi-ganį, dabar žinomą visoje Lietuvoje, kuris prisijungė prie žygeivių ir buvo pavadintas Alšiu („Alšis“), atsaką arklių „gynėjams“ – žemaitukai buvo viskuo tinkamai aprūpinti, o ne kankinami („Misija įmanoma“), bendražygius („Žmonės“ ir „Dabar“).

Žygyje dalyvavo Vaidotas Ruibys, raitelių vadas (dėl sveikatos sutrikimo pusiaukelėje pasitraukė iš projekto), Gintaras Kaltenis („Arti dizainas“), Česlovas Marcinauskas, gidas, Skirmantė Naglytė, bendrovės direktorė, Algirdas Motiejūnas, artojas, Giedrius Klimkevičius, šio projekto iniciatorius ir idėjos autorius, Neringa Kūlokaitė, menininkė, Antanas Narmontas, Pakruojo dvaro prižiūrėtojas, Vaidotas Digaitis, arklių augintojas ir Jonas Plūčas, miškininkas.

Leidinyje panaudotos ne tik autoriaus, kuris jau seniai fotografuoja žirgus bei tikisi surengti autorinę jų parodą, bet ir profesionalaus fotografo Vlodo Ščiavinsko nuotraukos.

Žygis iš Senujų Trakų startavo neatsitiktinai – čia gimė vienas iš žymiausių Lietuvos valdovų – Vytautas Didysis. Maršrutas buvo sudarytas taip, kad būtų aplankyti tik patys svarbiausi istoriniai objektai. Autorius pastebi, kad po tvarkingos Baltarusijos, jos suartų laukų, tvarkingų kelių, pakelių bei gyvenviečių, skurdas ir netvarka Ukrainoje nepaliovė stebinti visą kelią (aišku, jojama buvo ne pagrindiniais šalies keliais). Tačiau viską atpirko žmonių svetingumas ir nuoširdumas.

Didžiulės, išpūdingos pilys, begalinės teritorijos stebino buvusios valstybės didybe. Bet metai po metų, karta po kartos mes praradome ne tik žemes, teritorijas, pilis, bet ir pasitikėjimą savimi. Pagaliau ir kelionės tikslas – Juodoji jūra tikrai pasirodė juoda juoda kaip juodos akys, nors tądien buvo labai rami. Šuoliais įveikė smėlėtą kaip

Palangoje paplūdimį, raiteliai pasinėrė į vandenį, o

žirgai, atrodo, įvertinę akimirkos svarbą, puolė gerti, veikiau – ryte ryti jūros vandenį. Legenda apie Vytauto žirgo girdymą Juodojoje jūroje pasitvirtino!

Žygeiviams teko įveikti upes ir kemsynus, kalvotas lygumas ir miestus, nugalėti save ir sunkumus. Šio žygio metu susiformavo stipri ir vieninga komanda, o žemaitukai įrodė visus savo, kaip vienos iš seniausių Europos žirgų veislės, privalumus.

Beje, knygos autorius beveik su tais pačiais bendražygiais šiemet dalyvavo ir kitame panašiam, tik dvigubai trumpesniame žygyje su žemaitukais „Meilės žygis Valdovų keliu“ iš Vilniaus į Krokuvą.

* Žygis žemaitukais iki Juodosios jūros / Gintaras Kaltenis. – Vilnius: VŠĮ „Foto sąjūdis“, 2011. – 64 p.: iliustr. Tiražas 500 egz. ISBN 978-609-95317-0-0.

PATI SAU ŽMOGUS

Atkelta iš 7 psl.

Čiurlionienei, matyt, palengvino jos – kaip galima suprasti – gan laisvamaniška pasaulėžiūra. Laisvamaniška, bet – humaniška, pagarbi, tolerantiška: tokio dėmesingumo, kokį Sofija ne tik mielais žodžiais, bet ir kasdiene globa, prieglobsčiu rodė giliai tikinčiai savo mamai ar jos mokslus jaunystėje rėmusiam dėdei kunigui, manau, kiekvienas norėtų sulaukti iš savo ainių...

Ši tomą užbaigia (prieš „Post Scriptum“, kuriame, dukrai Danutei įžiebęs žaidybinių kibirkštį, vyksta močiutės ir anūkės – kelių savaičių ar mėnesių – „pašnekesiai“) jau Antrojo pasaulinio karo metų laiškai. Šis sunkmetis, regis, dar labiau išgrynina pagrindines Sofijos Čiurlionienės asmenybės gijas, tarsi priešpriešines, bet joje harmoningai derančias: praktiškumas (visokie „veikai“, medžiagų garderobui paieška ir pan.), rūpestis, materialia pagalba išreikštas, artimaisiais ir romantinės kūrybos, atotrūkio nuo tikrovės poreikis (finalinis susirašinėjimas su Baliu Lukošiumi, besirengiančiu lėlių teatre Vilniuje statyti jos pjesę „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“).

Tokia Ji, nevienspalvė, bet pilnatviška asmenybė; matyt, ir sau galėjusi išarti žodžius, parašytus dukrai: „Ir džiaugsmas man, kad Tu pati savyje turi gyvenimo medžiagą – Tu esi pati sau žmogus“ (p. 354). Tiesa, dar prieš atsiverčiant knygą kirbėjo klausimas: kodėl gi Sofija nelankė savo vyro keletą jo paskutinių mėnesių – taip, augindama 1910-ųjų gegužę gimusią dukrelę, bet juk rudenio jau į Kauną iš prieglobsčio pas bičiulius Petrovščiznoje (prie Minsko) grįžusi, jau dirbdama „Saulės“ kursuose, ir... tik laukdama: „N. K. tartum geriau – bet dr. man rašė, kad dabar prasidėjo visiškai apatija – niekas nedomina – nekalba – nieko neklausinėja (...)“ (p. 41), vėliau, lapkritį: „(...) mažutė gražiai auga ir yra linksmutė, ir turiu tikrą viltį, kad Kalėdoms vyro sulauksiu“ (p. 43). Klausimas liko kyboti ir užvertus knygą – o gal Jis neklausinėja, savyje išgirdęs baisų atsakymą? Bet jau nežinosime ir to, kokia – neišsakyta, nerodoma – žaizda slypėjo Jos sieloje. □

Prie Podolės-Kameneco pilies

giau kaip dvidešimt LDK istorinių objektų – miestų, gyvenviečių, tų laikų gynybinės, sakralinės, rezidencinės paskirties architektūros paminklų, susitiko su vietos gyventojais. Raitelius su visureigiais lydėjo ekspedicijos komanda – ji gabeno daiktus ir padėjo išsikurti stovyklavietėse. Spalio 17 dieną ekspedicija pasiekė Juodąją jūrą prie Očakovo miestelio. Kelionėje buvo kuriamas filmas, dabar pristatytas ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje, Ukrainoje, kitose šalyse.

Kartu buvo tiriama žirgai žemaitukai – viena seniausių veislių Europoje, žinoma jau nuo VI–VII amžiaus, padėjusi lietuviams karų ir negandų metais. Žemaitukų arklių au-

Visų numylėtinis šuo Alšis.